

Румяна Дамянова, проф. д. н.

Институт за литература – Българска академия на науките (София, България)

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯТ ОБРАЗ НА НЕДКА КАПРАЛОВА В ПОЛЕТО НА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА КУЛТУРА

Резюме. Статията проследява реализирането на доц. д-р Недка Капралова като един от изявените изследователи на културата и литературата през Българското възраждане. Напуснала ни ненавреме, тя не довърши свои идеи, не реализира своите изследователски мечти. Изследванията ѝ са предимно в полето на възрожденската култура, като научните ѝ занимания са най-вече със спомоществателството като явление. Интересува се от връзката фолклор–литература, изследва женската инициация като феномен и др. Темата за спомоществателството е нейната докторантска теза. Отнася се с респект към факта и документа, което личи в книгата ѝ върху писмата на Елисавета Караминкова. През годините се включва в различни проекти, техен резултат е последната ѝ книга, посветена на Екатерина Василева. Остава на българската културна общност преводи на модерни френски учени културолози и философи като Клод Леви-Строс, Фернан Бродел, Пиер Бурдийо.

Ключови думи: Недка Капралова, Българско възраждане, спомоществателство, женска инициация

Дистанцията на времето е необходим филтър, през който образът на един изследовател застива и се уталожава – творчеството му получава интегритет и панорамен изглед. Отмина една година откакто доцент Недка Капралова не е с нас. И това отдалечаване всъщност ни дава поглед към пространството на критическото усвояване.

Същевременно, мислейки за изграденото от Недка Капралова през целия ѝ живот, неизбежно е засрещането на спомени и впечатления с научното четене на текстовете ѝ. Но също така неизбежно е пропускането на немалко факти от научното ежедневие, а също и на останали неизвестни нейни изследователски намерения. И стремежът на настоящия текст е да обедини, от една страна, тези две възможни изследователски оси – на съвместно преживяното и споделеното с обективно представеното, а от друга – да очертае изследователския образ на Недка Капралова в динамика и в пълнота. Имам съзнание колко трудно уловима е именно тази динамика и колко невъзможна за обгръщане е всяка изследователска дейност, а особено в случаите, когато става дума за близък колега и приятел, чиято загуба остава незапълнима.

Затова и погледът на този текст ще е – *през* познатото и споделеното във времето към пространствата на нейните научни дирения и постижения.

Недка Капралова дойде през 1988 г. като филолог-специалист в секция „Литература на Българското възраждане“ при Института за литература – БАН с основната задача да се включи в подготовката и изработването на замислената, но неосъществена и досега многотомна история на литературата. Самата тя е от поколението, чиито учители са акад. Петър Динеков, проф. Дочо Леков, проф. Мирослав Янакиев, проф. Иван Добрев, проф. Никола Георгиев. Но нейната лична ориентация още в Софийския университет е изразена с активно участие в кръжока по фолклор на проф. Тодор Ив. Живков. Още тогава тя изгражда, наред с литературноисторическото знание, един ясен и категоричен културно-антропологичен подход към процеси и явления.

Идвайки в секцията, Недка Капралова попадна в една среда, в която вече бяха навлезли идеите на френските културолози, на полската социологична мисъл, беше установено и сътрудничество с катедрата по културология, основана от модерно мислещия проф. Николай Генчев; проф. Д. Леков вече беше написал своя труд „Литература. Общество. Култура“ и подготвяше „Писател–творба–възприемател“. В малката общност на секцията вече бяха актуални темите за читателя и читателската публика, за документа и литературния факт, пишеше се за храната като код на културата, проучваха се лековниците, говореше се за география на литературата. Наскоро преди това в Специализирания съвет при Института за литература беше защитена докторската дисертация на Светла Гюрова за пътеписите, а в нашата секция признание получиха поредица дисертации: за календарите – на Лидия Михова, за писмата – на Румяна Дамянова, за литературата през XVIII в. – на Данчо Господинов, който беше вече автор и на две основни статии за читателя през Възраждането и на труд върху есето. Сериозно се работеше върху преводната проза и проблемите на рецепцията – книгите на Николай Аретов и Христо Манолакев; Росен Тахов правеше своите открития на неизвестни или съзнателно заличени автори и творби, Камен Михайлов проучваше, след „поетическите послания“ на Петко Р. Славейков – „текст и контекст у Ботев“. Чувстваше се вътрешно творческо напрежение, изобилие на теми от възрожденския свят – това ни обединяваше и даваше насоки на научните ни занимания. Постепенно, вече в началото на 90-те години, проблемите на българското литературно и културно възраждане започнаха да се разглеждат през една разширена методологическа оптика, в която съжителстват „двата яки стълба – социология и психология“, по думите на Ив. Шишманов, но и от културноантропологични гледни точки, свързани със социодинамиката на културата, с културните центрове и духовните общности, с материалното културно наследство и ролята на възрожденските институции, с трансформациите в културните изяви на различните поколения. И когато през 1995 г. трябваше да се обособи основен проект на секцията, който да обединява и представя нашите изследвания, придобили вече определена насока и опиращи

се на модерна методология, надхвърляща литературноисторическия подход, съвсем закономерно, като ръководител на секцията по това време, аз предложих разширяване на изследователския хоризонт и след обсъждане приехме проекта „Литературни и социкултурни проблеми на Българското възраждане“.¹ Този проект очерта реалния профил на работата на секция „Литература на Българското възраждане“ и през годините оттогава досега отразява нашите търсения и постижения; беше продължен и от следващите ръководители на секцията – доц. Недка Капралова, а сега и доц. Николета Пътова.

В такава атмосфера започна работата по проучване на спомоществателството като явление, а колеги като Недка Капралова, Лидия Михова, Христо Манолакев, Росен Тахов се включиха в проекта, създаден от проф. Дочо Леков. След неговото пенсиониране именно Недка Капралова пое продължаването и завършването му, опирайки се и приемайки постигнатото от колегите, а темата за спомоществателството през Възраждането стана нейната докторантска теза.

Недка Капралова беше диалогичен човек – тя обичаше да обсъжда интересни научни теми. Часове наред сме оставали в института с колеги от нашата и от „старобългарската“ секция, разговаряхме върху въпроси, актуални за нашите занимания, спорехме, защитавахме тези или хрумвания. Тя беше човек с ясни принципи, не обичаше компромисите и не ги правеше, поставяше граници и отстояваше позиции с рядко срещана категоричност. Притежаваше характер на човек, който самостоятелно взема решения със свобода на избор, но и с отговорност при реализирането им.

Една от нейните черти обаче беше водеща според мен, моделираше и характера, и научните ѝ избори – тя се възпламеняваше от идеи, които после претворяваше в научно дело. И ако Бюфон е прав, че „стилът, това е човекът“, то за Недка Капралова през целия ѝ творчески път това беше категоричността в избора и защитата на позиция като стил на поведение: тя се отлагаше в нейните текстове, моделираше написаното от нея. Н. Капралова ревниво избираше темите, на които се отдаваше изцяло; притежаваше вътрешен компас за стойностното, но и за това, което може да бъде нейно като изява и творчество – не флиртуваше с модерни термини, за да е интересна, не търсеше специално признание.

В опита си да набележа основните параметри в научната реализация на Недка Капралова ще се опитам да очертая водещите насоки, които в голяма степен изградиха нейния изследователски образ:

1) Заминавайки в Париж по един проект към края на 90-те, Недка

¹ Имаше известна съпротива в Научния съвет към разширяване на изследователската призма; все пак беше началото на 90-те, трудно се приемаше необходимостта възрожденските явления, автори и творби да се разглеждат не само литературноисторически, но и психологически, социологически, културологично, антропологично. Но с Данчо Господинов, тогава секретар на секцията, подготвихме мотивирано представяне, което беше прочетено пред НС и темата на проекта беше приета.

отива в Лабораторията по културна антропология на Клод Леви-Строс, създава контакти. Връщайки се в България, тя инициира, подготвя и със съдействието на Френския културен институт издирва автори, съставя и издава на български и френски сборника „Безсмъртната вселена“ (1998 г.), посветен на 90-годишнината на Клод Леви-Строс. Този жест на уважение към един от най-значимите хуманитаристи на XX век се посрещна с интерес и радост и от френските учени, двуезичният сборник бързо получи признание и щедри оценки (целият превод на френски език е дело на Недка Капралова). Сборникът „Безсмъртната вселена“ се открива с неин предговор, в който тя изразява респекта на българските хуманитаристи пред делото на Леви-Строс, като между другото отбелязва: „И за мен беше изненада да разбера, че всъщност един оп първите публикувани у нас текстове на Леви-Строс са моите преводи през 1993 г. на части от ‘Структурална антропология две’“². (По-късно именно тя прави пълния превод на двете „Структурални антропологии“.) В този предговор Недка проследява и спора, определен от нея като „симпатична дискусия“, между двамата значими културни антрополози на XX век – Леви-Строс и Владимир Пропп, автор на основополагащия труд „Морфология на приказката“ – спор, който убедително доказва основните, по нейните думи, „поразителни прилики“ в творчеството на двамата. Като реакция на разбиране и висока оценка на този сборник Леви-Строс изпраща благодарствено писмо до Н. Капралова и до Института за литература: този текст, написан учтиво на ръка от великия учен, стои на сайта на института.

Подобно възпламеняване е обръщането към проучването на човешката култура през мита и етнологията със сборника „В търсене на митичната тъкан“³ (на български и френски), където отново Недка събира учени литератори, културолози и философи, създавайки поредния значим научен продукт. Помня премиерата на сборника, състояла се във Френския културен институт: препълнена зала, на предните редове е и проф. Богдан Богданов, който в изказването си изрази своята възхита от работата ѝ по сборника.

2) А какво „възпламеняване“ са спомоществателите! Да, имаше възпламеняване, и то беше именно в изследователската призма на научната работа на Недка Капралова: това е нейната дисертация „Книги и читатели в зората на Модерното време: спомоществателството“, финализираща работата ѝ върху спомоществателството като културно и социално явление през XIX век, която бе защитена в университета на Артоа, Арас, Франция,

² КАПРАЛОВА, Н. Предговор – В: *Безсмъртната вселена. Сборник, посветен на 90-годишнината на Клод Леви-Строс*. Съст., прев. и предг. Н. Капралова. София: Карина М, 1998, с. XV.

³ *В търсене на митичната тъкан. A la recherche de la texture mythique*. Сборник с научни изследвания от конференцията в Пловдив, 15–17 септември 2000 г. Съст. и прев. Н. Капралова; ред. Н. Капралова и др. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2002.

през 2008 г. Междувременно беше отминал юбилеят на проф. Дочо Леков, ознаменуван от секцията със сборника „Възрожденският текст“, който му посветихме. Именно в него Недка написа една от първите си важни статии за спомоществателството, отдавайки дължимото на учения, дал ѝ темата и подтикнал я към нейното изследване:

Благодарение на задълбочените социолитературни изследвания през последните години, които съвременната българска наука дължи на професор Дочо Леков, днес спомоществателството се разглежда не само като интересно икономическо явление от епохата на Възраждането, а като комуникативна категория – като страна в културния диалог на епохата, като важна и иманентна част от литературните и културните процеси.⁴

Работейки върху дисертацията си, Недка Капралова бе изправена пред важния въпрос за методологическия подход избрания научен обект. А спомоществателството, което беше именно нейният избор, е значимо явление, определящо културните процеси през българския XIX век; то изисква комплексно разглеждане, защото е породено от културноисторическата ситуация на Възраждането, но същевременно не само я отразява, а и променя. Затова сложната функционалност на явлението, наред с традиционния литературноисторически подход – важната канава на работата, изискваше и други изследователски методи. Така Н. Капралова се спря на Едгар Морен (книгата „Духът на времето“) и най-вече се довери на Марсел Мос (изследването му за дара). Разглеждайки спомоществателството през културната парадигма на даряването, на отдаването и присвояването, социалната тежест на дара и на неговото издигане в култ, Недка успя да внесе в тълкуването на тази основна културна категория за възрожденската епоха богат и задълбочен съвременен изследователски поглед. Многократно през годините говорихме с нея да подготви и издаде дисертацията заедно с огромния, обхванат от нея извънредно ценен емпиричен материал: опис на 19 000 възрожденски спомоществатели, подреден по години и книги. Тя обещавахе, но все отлагаше, вероятно имаше необходимост от по-голяма дистанция, а самото удължаване на времето сякаш внасяше и повече желание за допълване, за доуточняване... Също така тя редовно предоставяше на всекиго от нас, който пишеше за възрожденски автор, безценна информация за спомоществателите на неговите книги. Сега, когато вече Недка не е сред нас, вярвам, че ще направим необходимото този значим и важен за науката нейн труд да бъде публикуван.

3) Литературен историк с културно-антропологична нагласа, Недка Капралова имаше и друга важна изследователска изява – изворознанието,

⁴ КАПРАЛОВА, Н. Спомоществателството – неделима част от литературния, културния и обществен живот през XIX век. – В: *Възрожденският текст. Прочити на литературата и културата на Българското възраждане. В чест на 70-годишнината на проф. Дочо Леков.* София: Сребърен лъв, 1998, с. 228.

архивистиката, издирването на автори, творби и събития. Случаят ѝ предостави писмата на една възрожденка – Елисавета Караминкова, които станаха база за нейния хабилизационен труд. Така се появи книгата „И ще господарува мъжът ти над теб“. В това свое изследване, което бих определила като много лично и съдбовно, Недка Капралова развива в дълбочина своите десетилетни занимания с българска фолклорна и обредна култура, видени и разпрострени върху канавата на процесите на българския XIX век и съдбата на възрожденските жени. Основният изследователски текст е със заглавие „Женската инициация – езотерично и социално явление“, като в този масив от наблюдения се проследяват семейната обредност, социалният елемент в женската инициация, същността и спецификите на явлението. Изследователска призма тук е другият значим труд на Вл. Проп – „Историческите корени на вълшебната приказка“; през него тя проследява женската инициация като база за семейната обредност и социалната роля на женското посвещаване във вековните инициационни процеси; засяга и проблеми, които сама определя като „господаруването“ и „за етикета и зад него“. Самите писма на Караминкова тя разглежда от културноисторическа гледна точка като текст, но и като документ за културното израстване и утвърждаване на възрожденката през XIX век.

4) Поредното „възпламеняване“ в научния път на Недка Капралова беше наистина запомнящо се – случи се чрез участието ѝ в проект на доц. Людмила Малинова, която я насочи към архива на Екатерина Василева, написан на френски, съдържащ спомени, писма и една неизвестна поема. Недка трескаво и с плам, който споделяше с нас, преведе, осмисли и направи значим научен анализ на архивното наследство на Ек. Василева, като представи с изследователски текст интересния образ на тази почти непозната възрожденка. И ако в книгата си за Караминкови тя специално наблегна на факта, че Елисавета внася в българската културна традиция изработването на брюкселска дантела, то в книгата за Екатерина Василева показва жена, която бродира портретите на двама царе и им ги подарява. Тоест – зад литературноисторическото представяне на Ек. Василева като поетеса и авторка на дописки и спомени, Недка активно налага поширокия антропологичен подход при проучване на личните съдби нагласи като културен феномен през Българското възраждане, а и след него. През 2022 г. тя издаде „Екатерина Василева. Спомени. Стихотворения. Дописки“ едновременно като съставител, преводач на спомените и автор на въвеждащата студия. Благодарение на тази нейна книга българската хуманитарна мисъл получи знание за изключителния живот на една българка от XIX век, която е познавала Виктор Юго и има автограф от него, автор е на поема за България, която сама подарява в оригинал на двама царе.

5) Недка Капралова беше избрана от Научния съвет за научен секретар на Енциклопедия „Българско възраждане. Литература. Периодичен печат. Литературен живот. Културни средища“, замислена в три тома. Нейният

организиран характер и прецизността ѝ бяха основание, освен включването ѝ като автор на множество статии, именно тя да подреди том 1 (2014); след време тя започна подреждането по букви и на предстоящия за предаване за печат втори том. В работата по енциклопедичните статии тя проявяваше присъщите черти на характера си – принципност в избора и отговорност. Същевременно тя издирваше факти за интересни и нестандартни личности тях, които да включи в статиите, като Матей Преображенски – Миткалото, Аверкий Петрович, Манол Лазаров и др. Активно се включваше в окончателното редактиране на статиите, помагаше при уточняване на факти. Само един пример: редактирайки окончателно вече готовите текстове, аз попаднах на статия от Д. Леков за Димитър Коцов – почти непознат публицист и преводач, който превежда разнообразни съчинения, но и една „История на българския народ до пропадването на държавата му“ с автор „М. Савич“, но без посочена година или други данни. Това ми се стори странно за маниера на работа на Д. Леков, който прецизно представяше всичко. Още повече провокирана от заглавието на книгата на М. Савич, аз помолих Недка да се поразрови, за да нанесем уточнение. Тя не беше много склонна, защото работеше върху друга спешна задача, но взе текста. След два дни ми се обади: „Ти знаеш ли какво излезе?“ Наистина беше открила нови факти за автора и книгата, включително и в сръбски сайтове (белег на новото ни време). С новополучената информация коригирахме и допълнихме статията за Коцов; но след като ме затрупа с толкова данни, ѝ предложих да направи статия и за Милан Савич, когото да включим в третия том. Сега, когато работим по том 3, вече имаме статия за М. Савич, готова още преди пет години, написана от Недка Капралова.

6) Личните ѝ статии по различни изследователски теми са белязани от същия тон – няколко статии за вълшебната приказка, за спомоществователството, за отделни случаи в книжовното дело (например за предговора на „Христоития“ от Р. Попович), за проблеми на рецепцията, за разпространението на книгите и др. Пишеше само по теми, които я интересуват, не се поддаваше на конюнктурни участия заради престижно звучаща покана. Имаше си свой кръг от научни интереси, в който откриваше интересни гледни точки, търсеше израз на свои идеи или хрумвания, не се впускаше към тема и проблем само заради тяхната модност или актуалност.

Същевременно ярко налагащо се участие бе включването ѝ в проекта „Шишманов“. При обсъждането му в секцията при вземането на решение за реализацията му тя възкликна: „Една френска антроположка ме попита някой дали се е занимавал в България с „Песента за мъртвия брат“. Веднага ѝ казах, че има огромна студия на Иван Шишманов“; и добави, че в чужбина нищо не знаят за Шишманов; това беше решителната ѝ подкрепа на проекта. Заехме се; после се оказа много успешно дело.

7) Един от важните дялове в творческия път на Недка Капралова са преводите, които тя остави. А те са значими. Солидното познаване

на френски език ѝ позволи да стане преводач на едни от най-изявените френски хуманитаристи: преведе „Структурална антропология“ I и II на Клод Леви-Строс, Пиер Бурдийо – Т. 1. „Полета на духа“, Т. 2. „Полета на властта“ (2012), Фернан Бродел – „Грамматика на цивилизациите“ (2014) и мн. др. Така тя даде шанс на българската хуманитаристика да контактува с текстове, поставили основите на модерната хуманитаристика на XX век.

Сред многото ѝ останали преводи на романи или трудове по социология и културна антропология има и том на Лиз Бурбо – „Слушай тялото си“. Подари го на всички нас; но тя самата сякаш не послуша тялото си...

8) Литературен историк с културноантропологична насоченост, изследовател, обърнат към социалните аспекти на процесите и културните явления в Българското възраждане, изворовед, Недка Капралова работеше упорито и с отдаденост, която у малцина е налице. Тя не щадеше времето и усилията си да издирва, да се рови часове наред в архиви и библиотеки, да превежда. Притежаваше рядко срещания дар да се запалва от интересни находки и да ги споделя, а също и да се радва на чуждите успехи. Да добавя, че много четеше и превеждаше също езотерика, интересуваше се дълбоко от философията на Петър Дънов: познаваше много от лекциите му, а особено се възхищаваше от теорията му за цветовата хармония (по собственото ѝ облекло можеше да се разбере енергията на кой цвят определя динамиката на деня)...

9) Успоредно с различните научни изяви и търсения, Недка имаше и една страст, която издаваше нестандартно мислене и висока избирателна култура – тя колекционираше кукли, като колекцията ѝ достигна почти 4000 екземпляра. Когато отивах у тях, буквално попадах в един приказен свят, населен от красиви кукли в дантели и с букли, облечени в типични дрехи, ако представляваха исторически личности. Сред тях имаше и такива с размер до един метър. С присъщата си прецизност тя ги поддържаше чисти, спретнати, сресани; всяка си имаше име. Тази дейност беше нейното скрито пространство, нейният „ъгъл“ (по Башлар), където тя даваше воля и на интереси, и на фантазии, и на търсения – купуваше отвсякъде, поръчваше ни когато пътувахме да ѝ носим кукли, като веднага разбираше дали са оригинали или „ширпотреба“; издирваше оригинални кукли по каталози, познаваше тяхното производство от поне два века насам, кореспондираще с колекционери от цял свят, които често имаха много по-малко оригинални кукли от нейните. Беше невероятно компетентна относно историята на производството и разпространението им през вековете. Търсеха я от различни организации да показва колекцията си в изложби, често отказваше. Но направи кратък филм, чрез който обяви колекцията си. Въпросът я интересуваше и теоретично: отдавна обмисляше и подготвяше проект за изследване на куклите като културен феномен през XVIII–XIX век; но не ѝ беше дадено време да го осъществи...

И ако творчеството е игра, то куклите изразяват това много ясно – още един важен шрих към научния образ на доцент д-р Недка Капралова.

THE RESEARCH IMAGE OF NEDKA KAPRALOVA IN THE FIELD OF REVIVAL CULTURE

Abstract. The article traces how Assoc. Prof. Dr. Nedka Kapralova became one of the prominent researchers of culture and literature of the Bulgarian Revival. Having left us untimely, she did not realize her ideas, did not fulfill her research dreams. Her research is primarily in the field of Revival culture, with her scientific interests mostly focused on the phenomenon of philanthropy. She is interested in the connection between folklore and literature, researches female initiation as a phenomenon, etc. The topic of philanthropy is her doctoral thesis. She treats the facts and the documents with respect, which is evident in her book dedicated to the letters of Elisaveta Karaminkova. Over the years, she has been involved in various projects, the result of which is her latest book, dedicated to Ekaterina Vasileva. She bequeathed to the Bulgarian cultural community some precise translations of modern French scholars, cultural theorists and philosophers such as Claude Lévi-Strauss, Fernand Braudel and Pierre Bourdieu.
Keywords: Nedka Kapralova, Bulgarian Revival, philanthropy, female initiation

Rumyana Damyanova, Prof. DSc

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenki Prohod Blvd., Block 17, Sofia 1113, Bulgaria

E-mail: damianova3@abv.bg